

М. С. Якуба , **В. А. Горбань**

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
просп. Гагаріна, 72, м. Дніпро, Україна, 49010*

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛЕЗАХИСНИХ НАСАДЖЕНЬ СТЕПОВОЇ ЗОНИ УКРАЇНИ

Полезахисні насадження степової зони України є однією з найважливіших ланок у системі захисних лісових насаджень на орних землях. Їх наявність являє собою принципову умову ефективного агровиробництва у степових районах України. У роботі наведено факти про доцільність створення полезахисних лісосмуг як важливого заходу з підтримки аграрного потенціалу степової зони України. Проаналізовано сучасний стан лісосмуг та представлено історичні літературні відомості щодо створення та перспектив розвитку полезахисного лісорозведення в умовах степу України. Висвітлено правовий аспект режиму функціонування полезахисних насаджень. Зважаючи на низьку лісистість значної території України, складну та неоднозначну ситуацію щодо заліснення лісодефіцитних територій країни, створення нових і збереження існуючих полезахисних лісосмуг на території степової зони України є вкрай важливим завданням сьогодення. Гостро постає проблема забезпечення ефективного функціонування полезахисних насаджень в умовах екологічної невідповідності лісорослинних умов для існування деревної рослинності на Дніпропетровщині. На тлі низки загальновідомих беззаперечних фактів щодо позитивного впливу лісосмуг на властивості степових ландшафтів стан більшості існуючих полезахисних насаджень на сьогодні є незадовільним, а частини з них – критичним. Майже повсюдно по Україні, в умовах високої розораності земель та відсутності лісосмуг або їхнього занедбаного стану, спостерігається стрімке руйнування верхнього родючого шару ґрунту. Це призводить до деградації ґрунтів, зниження врожайності та завдає великих економічних збитків країні. Масові неконтрольовані рубки, винищення полезахисних лісосмуг, їх нераціональне використання та відсутність належного догляду за ними можуть найближчим часом обернутися екологічною катастрофою. Гострою сучасною проблемою є вирішення питання правового режиму полезахисних смуг та впровадження відповідного законодавчого державного регулювання. Не менш болючою проблемою сьогодення для полезахисних лісосмуг є відсутність достовірних відомостей про їх реальний стан. Тому отримання загального уявлення про сучасний стан та динаміку полезахисних смуг можливе лише за умов проведення їх детального всебічного вивчення та проведення ретельної інвентаризації. Для вдалого планування та здійснення заходів підвищення лісистості лісодефіцитних регіонів зі складними лісорослинними умовами та створення ефективної системи полезахисних лісосмуг варто враховувати історію та багаторічний досвід створення лісонасаджень в умовах степу України.

Ключові слова: полезахисні лісові насадження, історія створення лісосмуг, сучасний стан, правовий режим існування лісосмуг.

 Tel.: +38066-370-72-60. E-mail: ys_marina@meta.ua

DOI: 10.15421/442104

M. S. Yakuba✉, V. A. Gorban

Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

HISTORICAL CREATIONS ASPECTS AND FUNCTIONING FEATURES OF FIELD PROTECTIVE FOREST PLANTATIONS IN THE STEPPE ZONE OF UKRAINE

Field protective forest plantings of the steppe zone of Ukraine are one of the most important links in the system of protective forest plantations on arable lands. The presence of well-functioning field protective forest belts is a fundamental condition for efficient agricultural production in the steppe regions of Ukraine. The paper presents the facts about the expediency of creating protective forest belts as an important measure to support the agricultural potential of the steppe zone of Ukraine. The current state of forest belts is analyzed and historical literature information on the creation and prospects of development of protective afforestation in the steppe of Ukraine is presented. The legal aspect of the mode of operation of field protective plantations is highlighted. Given the low forest cover of a large area of Ukraine, the difficult and ambiguous situation of afforestation of forest-deficient areas of the country, the creation of new and preservation of existing protective forest belts in the steppe zone of Ukraine is an extremely important task today. The problem of ensuring the effective functioning of field protective plantations in the conditions of ecological inconsistency of forest vegetation conditions for the existence of woody vegetation in Dnipropetrovsk region, in the zone of weeds-fescue-feathergrass steppes is acute. Against the background of a number of well-known indisputable facts about the positive impact of forest belts on the soil and climatic properties of steppe landscapes, the condition of most existing protective plantations today is unsatisfactory, and some of them – critical. Almost everywhere in Ukraine, in conditions of high plowed lands and the absence of forest strips or their neglected condition, there is a rapid destruction of the upper fertile layer of soil. This leads to soil degradation, reduced yields and causes great economic damage to the country. Mass uncontrolled logging, destruction of protective forest belts, their irrational use and lack of proper care are a critical problem of national scale and may soon turn into an environmental disaster. An acute modern problem in the existence and functioning of forest belts is the solution of the legal regime of field protective tree strips and the introduction of appropriate legislative state regulation. An equally painful problem for field protection strips today is the lack of reliable information about their real condition. Therefore, obtaining a general idea of the current state and dynamics of field protection strips is possible only if they conduct a detailed comprehensive study and conduct a thorough inventory. For successful planning and implementation of measures to increase the forest cover of forest-deficient regions with difficult forest vegetation conditions and create an effective system of protective forest belts should take into account the history and many years of experience in creating forest plantations in the steppe of Ukraine.

Key words: field protective forest plantations, history of woodlost creation, present situation, legal regime of woodlost existence.

Вступ

Запорукою економічної, екологічної і продовольчої безпеки України є створення та нормальне функціонування ефективної системи захисних лісових

насаджень. На сьогодні лісистість України складає 15,7 %, що дає підстави розташувати країну на 8-му місці серед усіх держав Європи [14, 20, 34]. Аналіз статистичних даних щодо лісистості території Дніпропетровщини, представлених в екологічному паспорті Дніпропетровської області за 2019 рік, свідчить про досить стрімку тенденцію зменшення показника лісистості з 2015 року, коли загальний обсяг вкритих лісовою рослинністю територій становив 163,7 тис. га, до 88,51 тис. га у 2019 році [41], схожа ситуація спостерігається і в інших областях держави. З огляду на ситуацію, що склалася, необхідним є термінове впровадження низки заходів, які сприятимуть вирішенню проблем заліснення лісодефіцитних територій України та вдалого господарювання на них.

Одним з важливих кроків до вирішення цієї проблеми є наказ президента України від 2018 року № 995 «Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів і зелених насаджень». Згідно з цим документом лісистість України повинна зрости до 20 %, причому підвищення ступеня заліснення повинно відбутися в усіх регіонах України [41].

Лісистість України в цілому, степової зони зокрема, в минулі століття була у кілька разів вищою. Проте і в минулому і зараз природні ліси у степовій зоні здатні зростати не повсюдно, а лише на окремих ділянках, що характеризувалися сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами для існування деревної рослинності – переважно в долинах річок, ефективно захищаючи їх від замулення, а також у балках, виступаючи при цьому перешкодою для розвитку ерозійних процесів і деградації цінних ґрунтів [3, 4, 6, 9, 11, 15, 29, 38]. Тому особливо актуальною проблема створення лісів та лісонасаджень полезахисного призначення є для територій степової зони, які характеризуються складними лісорослинними умовами, що не сприяють зростанню деревної рослинності [2, 15, 23, 28, 35].

Відомо, що створення штучних лісових насаджень різного призначення в несприятливих умовах зростання є вкрай складним завданням, яке потребує проведення ретельних досліджень, комплексного наукового підходу та залучення знань і досвіду фахівців різних галузей та сфер людської діяльності. Крім того, нині в наукових колах ведуться гострі дискусії щодо актуальності та особливостей створення нових лісових насаджень в умовах екологічної невідповідності лісорослинним умовам степової зони України, доцільності та обрання оптимальних шляхів створення лісових насаджень й догляду за існуючими штучними лісами [18, 20, 34, 39]. Зважаючи на вкрай велику розораність земель, стрімке зменшення біорізноманіття, зникнення багатьох малих річок і ефективний меліоративний вплив лісів, необхідне проведення уточнення нормативів лісистості й визначення структури лісів і полезахисних лісових смуг у степовій зоні України [5, 8, 11, 14, 16, 36].

Важливою актуальною думкою багатьох сучасних вчених є твердження про те, що заліснювати слід лише ті землі, які є лісопридатними та не перебувають у переліку об'єктів, що підлягають чи можуть підлягати охороні [5, 39]. У наукових установах України та Держкомлісгоспі напрацьовано великий обсяг досліджень щодо забезпечення сталого розвитку агроландшафтів для стабільного функціонування сільськогосподарського виробництва, розроблено новий напрям розв'язання проблеми оптимізації систем захисних лісових насаджень в агроландшафтах України на ландшафтно-екологічній основі, доведено їх пріоритетну роль у стабілізації екологічного простору [8, 18, 36, 37].

Нині одними з найпотужніших, довгодіючих, найдієвіших та найефективніших заходів підвищення врожайності сільськогосподарських культур посушливих регіонів країни виступають полезахисні лісосмуги, які поліпшують мікрокліматичні умови, змінюють гідрологічний режим і запобігають ерозії ґрунтів [5, 15, 39].

В умовах високої розораності земель та відсутності лісосмуг або їхнього неналежного стану спостерігається стрімке руйнування верхнього родючого шару ґрунту. Це призводить до деградації ґрунтів, зниження врожайності та завдає великих економічних збитків [45]. Лише від ерозії ґрунтів Україна щорічно втрачає більше 10–12 млн т зерна, а площа еродованих земель включає понад 18,5 млн га (31 % території держави). Однією з причин вітрової ерозії на території України є занедбаність лісосмуг, тому більшість вчених екологів, біологів та аграріїв схиляються до думки про те, що найдоцільнішими штучними лісовими насадженнями степової зони є полезахисні лісосмуги та насадження захисного призначення [9, 12, 18, 23, 25].

Наразі в Україні налічується близько 400 тис. га полезахисних та 90 тис. га водорегулюючих лісових смуг. Під їхнім захистом перебуває 13 млн га угідь, що становить лише 40 % ріллі [46].

Полезахисні лісосмуги здатні зменшувати швидкість вітрів, впливати на температуру та вологість повітря й випаровування води з ґрунту, регулювати вологість та ґрунтоутворні процеси, підвищувати продуктивність сільськогосподарських культур, сприяти снігорозподілу, охороняти ґрунти від видування тощо [1, 12, 16–18, 20–23, 40]. Доведено, що на полях, які захищені лісосмугами, швидкість вітру знижується на 20–30 %, вологість повітря збільшується на 3–5 %, у два рази зменшується непродуктивне випаровування вологи [2, 15, 26, 29, 35]. На захищених полезахисними лісосмугами полях поліпшуються екологічні характеристики, вологість приземного шару повітря тут вища, ніж у відкритому полі, а температурний режим для рослин сприятливіший. Урожайність зернових культур на захищених смугами полях підвищується в середньому на 2–3 ц/га [29, 33, 37, 40]. Полезахисні лісосмуги корисні ще й тим, що вони дають насіння деревних порід, їстівні плоди, деревину й хмиз. Велике значення має естетична роль лісосмуг та їх оздоровчий ефект, а медоносність багатьох деревних та кущових порід у складі лісосмуг сприяє збільшенню продуктивності бджільництва [17, 19, 20]. В умовах високої розораності земель лісосмуги є притулком для багатьох видів тварин [7], а також ці деревні насадження добре стримують рознесення вітром отрутохімікатів, якими обробляють поля [24, 35, 37].

Беззаперечним є факт про позитивний вплив лісових насаджень на степові ґрунти, який проявляється у формуванні чорноземів лісопокрашених під штучними лісовими культурами та лісових чорноземів під природними байрачними деревними екосистемами [4, 9, 11, 12, 32, 33]. Лісові біогеоценози, як природного походження, так і штучні, суттєво впливають на формування ґрунтів, на яких вони зростають [9]. Ліс змінює тепловий режим ґрунтів та вологість, покращує їх аерацію. Доведено, що лісові насадження поліпшують фізичні властивості ґрунтів порівняно з орними землями, покращують водопроникність ґрунтів та створюють для кореневих систем необхідний повітряно-водний режим [9, 10]. Окремо взяті деревні породи по-різному впливають на властивості ґрунтів, однак цей вплив переважно позитивний [24,

35, 37]. У лісонасадженнях відбувається постійна мінералізація органічних речовин, при цьому у ґрунті утворюється необхідний для росту деревних рослин запас поживних елементів [32, 38]. Саме в лісових екосистемах спостерігається утворення значної маси опаду, що сприяє утворенню гумусу та визначає високий рівень трофності ґрунтів під лісовими угрупованнями [15, 20, 21, 29, 33]. Лісова рослинність активно протидіє виносу з ґрунту продуктів ґрунтоутворення та сприяє його багаторічному накопиченню.

Враховуючи вищенаведені факти, можна стверджувати, що наявність добре функціонуючих полежахисних лісосмуг є принциповою умовою ефективного агровиробництва у степових районах України. Проте стан багатьох з нині існуючих лісосмуг Дніпропетровщини і України в цілому викликає занепокоєння, оскільки тривала відсутність належного догляду за ними перетворилася у критичну проблему державного масштабу [8, 14, 20, 25, 36].

Масові рубки та винищення лісосмуг, безконтрольність та їх нераціональне використання можуть найближчим часом обернутися екологічною катастрофою. До того ж сьогодні лісосмуги часто є місцем самовільного скидання сміття й потерпають від випалювання стерні на прилеглих полях [41]. Гострою сучасною проблемою існування та функціонування лісосмуг є вирішення питання правового режиму полежахисних деревних смуг та впровадження відповідного законодавчого державного регулювання [43, 44].

Болючою проблемою сьогодення для полежахисних лісосмуг є відсутність достовірних відомостей про їх реальний стан. Дані офіційної статистики про ці лісові насадження зупинилися на рівні 1996 року [8, 14, 38], тому отримання загального уявлення про стан та динаміку полежахисних смуг можливе лише за умов проведення їх детального всебічного вивчення та проведення ретельної інвентаризації.

Для вдалого планування та здійснення заходів підвищення лісистості лісодефіцитних регіонів зі складними лісорослинними умовами та створення ефективної системи полежахисних лісосмуг варто враховувати історію та багаторічний досвід створення лісів в умовах степу України.

Піонером полежахисного лісорозведення вважають нащадка одного із сподвижників гетьмана Івана Мазепи В. Я. Ломиковського – землевласника Миргородського повіту Полтавської губернії. На одержаній у володіння виснаженій, запущеній землі він з 1809-го по 1837 рік створив «деревопільне» (визначення Ломиковського) господарство: всюди, де тільки було можна, насаджуючи дерева суцільними ділянками, групами, рядами по межах полів, створив систему захисних насаджень. Коли деревні смуги виростили, на полях помістя навіть у посушливі роки збирали багаті врожаї (зокрема, у дуже неврожайні для незахищених полів 1834 і 1835 рр.). Окрім того, вдалиий господар В. Я. Ломиковський демонстрував, що має ще й дрова та будівельний матеріал для потреб свого господарства [13, 21, 27].

У цій справі були послідовники, але в цілому створення лісових полежахисних смуг мало епізодичний характер, і лише в 1892 р. після великої посухи була організована особлива дослідницька експедиція під керівництвом В. В. Докучаєва. Він розробив єдину систему боротьби з посухою як стихійним явищем. Головне місце при цьому відводилось захисним лісовим насадженням, які створювались для захисту степових посівів від бур, суховіїв, для

правильного розподілу снігу, запобігання ерозії ґрунту і поліпшення мікроклімату. На обраних В. В. Докучаєвим трьох дослідних ділянках, з метою проведення детальних наукових досліджень, були закладені полезахисні смуги, але у 1899 році експедиція була закрита через відсутність коштів. Відновились роботи лише у 1917 році, після революції [27].

29 квітня 1921 р. Рада Праці і Оборони прийняла спеціальну постанову про боротьбу з посухою із застосуванням захисного лісорозведення. З 1921 до 1926 року було закладено близько 50 тисяч гектарів полезахисних лісових смуг, які склалися з 3–5 рядів та мали ширину 9–11 м, вони були багатоцільового призначення, від водорегулюючих (розташованих вздовж берегів великих річок) до тих, що були створені з метою протидії суховіям та пиловим бурям [1]. До початку Великої Вітчизняної війни майже всі господарства у посушливій зоні були залучені до цієї праці, в результаті з'явилося понад 900 тисяч гектарів деревних полезахисних насаджень [30].

Після Великої Вітчизняної війни, у 50-ті роки минулого століття, роботи знову відновилися. У великих масштабах вони проводилися після того, як Рада Міністрів і ЦК ВКП прийняли постанову про грандіозний план перетворення природи. До 1959 р. було закладено близько 800 тис. га нових полезахисних лісових смуг [31]. Боротьба з несприятливими природними явищами впродовж багатьох років будувалася на основі комплексу організаційних, агротехнічних, лісомеліоративних і гідротехнічних заходів, розроблених видатними вченими В. В. Докучаєвим, П. А. Костичевим, К. А. Тімірязєвим, О. О. Ізмаїльським, В. Р. Вільямсом та іншими [13].

Таким чином, в Україні переважна більшість лісосмуг була закладена колгоспами та радгоспами у 50–70-х роках ХХ століття і перебувала в їхньому користуванні. У колгоспах полезахисні лісосмуги існували на балансі господарств, на них надходили амортизаційні відрахування, за які ці господарства сплачували послуги фахівців з посадки та догляду лісосмуг. Зараз приватний власник не зацікавлений у тому, щоб доглядати за полезахисними лісосмугами самостійно або платити за це спеціальним службам. Як наслідок, кількість полезахисних лісових смуг різко скорочується, причому це явище пов'язане не лише з їх незаконною вирубкою, а й зі зменшенням кількості тих лісосмуг, які створюються та передаються в експлуатацію. Для стабілізації кількості полезахисних лісосмуг та перешкодження зменшенню їх площі чи фактично зникнення потрібно в рік передавати в експлуатацію близько 4 тис. га земель. Для цього необхідно створювати приблизно 6–7 тис. га полезахисних лісосмуг щорічно. Важливим аргументом для створення нових лісових насаджень є вік більшості нині існуючих лісосмуг, що становить понад 60 років.

А. П. Травлеєв та Н. А. Білова [29] відзначають, що штучні лісові насадження, у тому числі й полезахисні лісосмуги, віком 60–70 років вступають у природну стадійну старість. Ці насадження в летальній стадії розвитку потребують поступової заміни молодими насадженнями, які необхідно конструювати на основі типологічних принципів О. Л. Бельгарда [3] з урахуванням властивостей ґрунтів, породного складу деревостану і його віку, типу світлової структури, характеру землекористування тощо.

Однак зараз у непереданих у власність та постійне користування полезахисних смугах України (близько 318 тис. га) охорона, догляд та відтворення практично не здійснюються [42]. Часто лісові смуги стають

розсадниками бур'янів, місцем для випасання худоби і звалищ сміття, страждають від пожеж під час спалювання стерні тощо [8, 14, 22, 26]. Крім того, недоглянуті належним чином лісосмуги втрачають свої водорегулюючі та продувні властивості внаслідок порушення їх конструкції [25, 36]. Потоки повітря не проходять крізь них, а огинають деревно-чагарникові насадження і вітер видуває родючий шар ґрунту з окремих ділянок поля та переносить його в надлишковій кількості на межі полезахисних лісонасаджень, в результаті чого в одних частинах поля виникає надлишок вологи, а в інших – нестача [2, 9].

Досить складною є ситуація з полезахисними лісосмугами України відносно правових аспектів. З початком приватизації земель у 1992 р. у долі полезахисних лісосмуг з'явилася і закріпилася на багато років невизначеність. Вони не підлягали паюванню згідно із Земельним кодексом України (у редакції 1992 р.), тому при розпаюванні земель визначили паї, землі запасу, землі резерву, а стосовно лісосмуг питання залишилося невирішеним і відкритим. У непереданих у власність та постійне користування полезахисних смугах охорона, догляд та відтворення з 1992 року практично не здійснювались [5, 8, 14, 18].

Тривалий час лісові смуги відносились до земель лісогосподарського призначення, однак 10.07.2018 року Верховною Радою України було прийнято Закон № 2498-VII, яким було внесено зміни до ст. 5 Лісового кодексу України. Відповідно до цих змін землі, на яких розташовані полезахисні лісові смуги, з 1 січня 2019 року не належать до земель лісогосподарського призначення. Одночасно було доповнено Земельний кодекс України, ч. 7 ст. 37-1 якої встановлено, що земельні ділянки під полезахисними лісовими смугами, які обмежують масиви земель сільськогосподарського призначення, передаються у постійне користування державним або комунальним спеціалізованим підприємствам або в оренду фізичним та юридичним особам з обов'язковим включенням до договору оренди землі умов щодо утримання та збереження таких смуг і забезпечення виконання ними функцій агротехнічної меліорації.

У зв'язку з проведенням у 2000 році реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств у сільськогосподарські формування ринкового типу (приватні підприємства, фермерські господарства, товариства з обмеженою відповідальністю тощо), які не були суб'єктами права колективної власності на землю, полезахисні лісосмуги були визнані державною та комунальною власністю і передані у підпорядкування підприємств державної форми власності та відповідних місцевих рад.

Згідно із Земельним кодексом України 2002 р. [47] полезахисні лісосмуги були виключені зі складу земель лісового фонду і віднесені до сільськогосподарських угідь земель сільськогосподарського призначення та належать до земель запасу і резерву сільських, селищних рад.

Отже, наразі земельні ділянки, на яких розташовані полезахисні лісосмуги, що оточують масиви земель сільськогосподарського призначення, є землями державної або комунальної власності, а не землями лісового фонду. Однак цей закон не стосується лісосмуг, які розташовані вздовж річок, доріг та земель, що не використовуються в сільському господарстві.

Частина полезахисних лісосмуг потрапила і знаходиться нині у сфері управління Державного агентства лісових ресурсів, Міністерства агрополітики та продовольства, частина опинилася взагалі без господаря. Більшість фахівців

схилялися до думки про віднесення лісосмуг до земель лісового фонду, але лісники виступали категорично проти ідеї взяти полезахисні насадження на свій баланс, оскільки проведення інвентаризації, рубок догляду, робіт з відтворення полезахисних лісових насаджень потребує суттєвих матеріальних витрат, які ляжуть на галузь нездоланим фінансовим тягарем [36].

Постановою Кабінету Міністрів України № 650 від 22 липня 2020 року були визначені правила утримання та збереження полезахисних лісових смуг, розташованих на землях сільськогосподарського призначення, та внесені зміни до типового договору оренди землі. У ст. 15 Закону України «Про оренду землі» вказано, що договір оренди земельної ділянки під полезахисною лісовою смугою має обов'язково містити умови щодо утримання та збереження таких смуг і забезпечення виконання ними функції агролісотехнічної меліорації.

Важливим документом, що стосується захисту існуючих полезахисних лісосмуг, є ст. 65-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, якою встановлено адміністративну відповідальність за знищення або пошкодження полезахисних лісосмуг, захисних лісових насаджень вздовж берегів річок, каналів, навколо водних об'єктів та інших захисних лісових насаджень, тягне за собою накладення штрафу на громадян від 30 до 45 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від 60 до 90 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [46].

Нормативно-правовою базою, що регулює створення захисних лісових та насаджень лінійного типу (до яких належать полезахисні лісосмуги) і проведення лісовпорядних робіт в них є Концепція розвитку агролісотеліорації в Україні (2013 р.). Реалізація Концепції передбачена протягом 2014–2025 рр. Одним з найважливіших заходів, що включає ця концепція, є запровадження системи моніторингу захисних лісових насаджень як складової моніторингу лісів (2016–2025).

У червні 2021 року Президент України Володимир Зеленський підписав указ про реалізацію в Україні проєкту «Зелена країна». Метою цього проєкту є збільшення кількості лісів в Україні на 1 млн га за 10 найближчих років. За три наступних роки в Україні планується висадити 1 млрд дерев на 170 тис. га. За даними голови Державного агентства лісових ресурсів Юрія Болоховця, висадка 1 млрд дерев необхідна для мінімізації наслідків глобальної зміни клімату, створення захисних смуг із дерев для захисту від пилових бур, а також збільшення середнього показника лісистості країни [43]. Згідно з положеннями проєкту в посушливих південних та східних регіонах країни планується висадити 502 млн дерев: у Одеській та Херсонській областях – близько 90 та 85 млн дерев, а в Запорізькій, Миколаївській та Дніпропетровській – 43, 57 та 45 млн дерев відповідно, на Луганщині – 182 млн. Станом на 8 листопада 2021 року проєкт виконано на 5,53 %, загалом висаджено 35,38 млн дерев на загальній площі 6,78 тис. га [44]. Зазначений проєкт викликав активний суспільний резонанс й отримав неоднозначні оцінки як науковців, так і пересічних громадян України, що свідчить про необхідність розробки відповідного наукового обґрунтування плану його вдалої реалізації з урахуванням всіх можливих негативних наслідків для навколишнього середовища.

Висновки

Вирішення проблем ефективного функціонування та підтримки оптимального стану системи захисних лісів і захисних лісових насаджень агроландшафтів України в сучасних умовах потребує проведення поглиблених наукових досліджень штучних деревних насаджень, проведення ретельної інвентаризації лісовкритих площ, істотного поліпшення нормативно-правового, фінансового, наукового та організаційного забезпечення. Тому розробка детальних наукових принципів та закономірностей функціонування системи захисних лісів і захисних лісових насаджень в агроландшафтах України з максимальним урахуванням багаторічного досвіду лісорозведення є надзвичайно актуальною науковою та виробничою проблемою, від успішного вирішення якої значною мірою залежить рівень екологічної та продовольчої безпеки України.

Бібліографічні посилання

1. **Алехин В.В.** Растительность СССР в основных зонах: Учеб. пособие для ун-тов и педвузов. 2-е изд. М.: Сов. наука, 1951. 512 с.
2. **Анучин Н.А., Атрохин В.Г., Виноградов В.Н.** Лесные полосы. М.: Советская энциклопедия. 1985. Т. 1. 563 с.
3. **Бельгард А.Л.** Степное лесоведение. М.: Лесная пром-сть, 1971. 336 с.
4. **Белова Н.А., Травлеев А.П.** Естественные леса и степные почвы (экология, морфология, генезис). Д.: ДГУ, 1999. 348 с.
5. **Бурковський О. П.** Проблема збереження степу в контексті земельного питання // Екологічний вісник. 2013. № 1-2. С. 14–17.
6. **Высоцкий Г.Н.** Возможно ли надёжное лесоразведение в степи? // Лесовод. 1925. № 3. С. 23–27.
7. **Гассо В.Я., Єрмоленко С.В., Гуслистий А.О., Бобильов Ю.П., Гагут А.М., Петрушевський В.Б.** Стан герпетофауни лісосмуг на різних відстанях від агроценозів, які обробляються пестицидами // Питання степового лісознавства та лісової рекультивації земель. 2020. Том 49. С. 84–93.
8. **Годованюк А.Й.** Полезахисні лісосмуги вже більш як двадцять років самі потребують захисту. Правові аспекти проблеми // Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 49. С. 228.
9. **Горбань В.А.** Особенности влияния эолово-почвенных отложений на свойства лесоулучшенных почв полезащитных лесополос степной зоны Украины // Екологія та ноосферологія. 2011. Т. 22, № 1-2. С. 64–68.
10. **Горбань В.А.** Роль структуры в обеспечении биогеоценологических функций почв // Екологія та ноосферологія. 2016. Т. 27, № 3-4. С. 89–96.
11. **Горейко В. А.** Научно-исторические материалы по созданию степных лесов // Питання степового лісознавства та лісової рекультивації земель. 2013. Том 42. С. 24–29.

12. **Горейко В.А.** Биоценологические принципы создания искусственных лесных насаждений в степной зоне // Питання степового лісознавства та лісової рекультивації земель. 2018. Том 47. С. 29–39.
13. **Доброхвалов В.П.** Очерки истории степного лесоразведения. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1950. 205 с.
14. **Звірко В., Колядинська Т.** Полезахисні лісосмуги самі потребують захисту // Землевпорядний вісник. 2012. № 9. С. 5–8.
15. **Калданов М.Ф.** Степное лесоразведение. М., 1970. 270 с.
16. **Коптєв В.І., Лішенко А.А.** Полезахисне лісорозведення. К.: Урожай, 1989. 168 с.
17. **Левон Ф.М.** Зеленые насаждения в антропогенно трансформированной среде. К.: ННЦ ИАЭ, 2014. 320 с.
18. **Лобченко Г.О.** Просторова оптимізація системи полезахисних лісових смуг // Наук. вісн. Національного ун-ту біоресурсів і природокористування України. 2014. Вип. 198. Ч. 2. С. 182–190.
19. **Логинов Б.И.** Основы полезащитного лесоразведения. К.: Изд-во УАСХН, 1961. 352 с.
20. **Лукиша В.В.** Екологічні функції полезахисних лісових насаджень // Екологічні науки. 2013. № 1. С. 56–64.
21. **Лысенков А.Ф.** Лесные мелиорации. М.: Лесная промышленность. 1971. 159 с.
22. **Малюга В.М.** Місце і роль захисних лісових насаджень у розбудові національної екологічної мережі // Матеріали наук. конф. науково-педагогічних працівників і аспірантів Національного університету біоресурсів і природокористування України. К.: НУБіП України, 2010. С. 99–100.
23. **Можейко Г.А.** Лесо-аграрные ландшафты Южной и Сухой Степи Украины. Х.: ООО «ЭНЕЙ», 2000. 312 с.
24. **Парамонов Е.Г., Ключников М.В., Обидин А.А.** Ассортимент древесных пород в лесополосах сухой степи в условиях изменения климата // Мир науки, культуры и образования, 2010. № 4(23). С. 280–282.
25. **Пилипенко О.І., Юхновський О.І.** Ліс і поле – єдина екологічна система // Вісник аграрної науки. Спеціальний 153-й вип: НАУ – 100 років. К.: НАУ, 1998. С. 91–93.
26. **Стадник А.П.** Ландшафтно-екологічна оптимізація систем захисних лісових насаджень України: автореф. дис. ... д-р с.-госп. наук: спец. 03.00.16 «Екологія». К.: Ін-т агроекології, 2008. 46 с.
27. **Сукачев В.Н.** Из истории проблемы преобразования природы наших степей путем лесонасаждений // Вопросы географии. М., 1948. Сб.13 (Преобразование степи и лесостепи). С. 5–20.
28. **Травлев А.П., Травлев Л.П.** Лес и почва в условиях степи. Д.: ДГУ, 1988. 84 с.
29. **Травлев А.П., Белова Н.А.** Лес как фактор почвообразования // Грунтознавство. 2008. Т. 9, № 3-4. С. 123–136.

30. *Трюмер К.Ф.* 50 лет лесохозяйственной практики. М., 1993. 182 с.
31. *Фурдичко О.І., Бондаренко В.Д.* Першопостаті українського лісівництва. Нариси до лісової історії. Львів: ВАТ «Бібльос», 2000. 372 с.
32. *Цветкова Н.М., Якуба М.С.* Біокругообіг речовин у біогеоценозах Присамар'я Дніпровського. Д.: РВВ ДНУ, 2008. 112 с.
33. *Цветкова Н.М., Пахомов О.Є., Сердюк С.М., Якуба М.С.* Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Ґрунти. Метали у ґрунтах. Д.: Вид-во «Ліра», 2016. 180 с.
34. *Чорна В.І., Доценко В.Л., Ворошилова Н.В.* Еколого-біологічні особливості відновлення деревних рослин в умовах степового Придніпров'я // Питання степового лісознавства та лісової рекультивації земель. 2020. Вип 49. С. 101–111.
35. *Штофель М.О.* Лісова меліорація. Основи агролісомеліоративного районування та принципи добору деревних та кущових порід для лісомеліоративних насаджень (методичні поради). К.: НАУ, 2004. 40 с.
36. *Юхновський В.Ю., Малюга В.М., Штофель М.О., Дударець С.М.* Шляхи вирішення проблеми полезахисного лісорозведення в Україні / Наукові праці Лісівничої академії наук України. Львів, 2009. Вип. 7. С. 62–65.
37. *Юхновський В.Ю., Дударець С.М., Малюга В.М.* Агролісомеліорація. К.: Кондор, 2012. 372 с.
38. *Якуба М.С.* Критерії визначення функціонального стану полезахисних лісосмуг // Питання біоіндикації та екології. 2017. Вип. 22, № 1. С. 19–31.
39. *Byrkovskyy O., Tarasova O.* Distraction of last Ukrainian grasslands through afforestation. P10 // 8th European Dry Grassland of Europe: biodiversity, classification and management. Abstracts and Excursion Guides-Uman: Publisher-polygraphic center Vizavi. 2011. 100 p.
40. *Gorban V., Huslysty A., Kotovych O., Yakovenko V.* Changes in physical and chemical Properties of calcic chernozem affected by Robinia pseudoacacia and Quercus robur plantings // Ekologia (Bratislava). 2020. Vol. 39 (1). P. 27–44.
41. <http://dnipr.dp.gov.ua/pro-oblast/rozvitok-regionu/ekologia>.
42. <https://region.dp.ua/lisosmugy-dnipropetrovshyny>
43. <http://ua.interfax.com.ua/news/greendeal/783795>
44. <http://ua.interfax.com.ua/news/general/778191>
45. <https://superagronom.com>
46. <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php>
47. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768m>

Надійшла до редколегії 08.10.2021 р.